

УДК 32:321.7:327+1: 172

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.36.25>

ДЕМОКРАТИЧНА ЦЕЗУРА: ГОРИЗОНТ МОЖЛИВОСТЕЙ

Олена Лавринович

*Національний транспортний університет,
факультет економіки та права, кафедра філософії та педагогіки
вул. Омеляновича-Павленка, 1, 02000, м. Київ, Україна*

Останні два десятиріччя демократія перебуває у суперечливому становищі: з одного боку, фіксується збільшення кількості країн, де проводяться вільні вибори, а з іншого руйнується її культурна основа. Особливо це стосується ліберальних принципів, послаблюється авторитет та довіра до демократії. Світова структурна криза капіталізму та економічна криза, пандемія COVID-19 і карантинні обмеження стали найбільшим викликом для демократії, поглибивши її фактичні суперечності, проблеми й ризики.

Метою статті є аналіз актуальних чинників, що призводять до стану демократичної цезури, гальмування розвитку демократії та обмеження перспектив демократичного світопорядку, а також з'ясування можливих тенденцій розвитку. У статті авторка дає аналіз критичного переосмислення фундаментальних принципів західної політики щодо історичної та функціональної необхідності демократії для капіталізму і лібералізму, про невіддільність демократії від принципів лібералізму, сумісності співіснування національної держави, демократії та економічної глобалізації у філософсько-політологічному дискурсі сучасної гуманітаристики. Наводяться і порівнюються результати міжнародних досліджень з вимірювання рівня демократії відомими авторитетними аналітичними центрами та організаціями. Аналізуються загрози деконсолідації й дестабілізації демократичних процесів через безпрецедентні заходи попередження поширення коронавірусної інфекції, зокрема обмеження громадянських прав і свобод, поява нових видів нерівності за імунним статусом, за доступом до вакцини, ризики формування суспільства постійного спостереження і тотального контролю. Реалізується спроба на основі узагальнення експертно-аналітичних матеріалів з'ясувати всебічні підходи до перспектив розвитку демократії в умовах згаданих викликів. Висновується, що траєкторії змін демократичного порядку залежать від когерентного балансу сил та вибраної стратегії соціальних акторів.

Ключові слова: демократія, лібералізм, цезура, демократична цезура, криза ліберальної демократії, карантинні обмеження, пандемія COVID-19.

Кінець минулого століття виглядав як тріумф демократичного світового порядку. Панувало переконання у перемозі демократії не лише на практиці, але й сутнісно, як безальтернативної легітимної і стабільної форми правління. За висловом лауреата Нобелівської премії з економіки 1998 року Амартія Сена (Amartya Sen), підйом демократії й утвердження її ідеї як «звичайної» (“normal”) форми правління, на яку має право кожна країна, – чи то у Європі, Америці, Азії чи в Африці – було найвидатнішою подією, яка відбулась у двадцятому столітті [18, с. 3–4].

Проте очікування, що світовий демократичний правопорядок міцно утвердився, значною мірою не справдилися. Якщо раніше у фокусі ідейних та політичних дискусій був підйом демократії, то останнім часом усе більше йдеться про кризу, руйнацію і недосконалість. Представники академічної спільноти зазначають, що нинішній світ переживає найсерйознішу демократичну невдачу з часів підйому фашизму у 1930-х роках [8]. В усьому світі права людини і верховенство закону перебувають під збільшеним тиском, незалежні організації громадянського суспільства і правозахисники часто стикаються

із залякуванням, переслідуванням і насильством, а значних успіхів на виборах досягають ультраправі партії, набирають силу популістські рухи тощо. Найбільшим викликом для демократії стали: Велика світова структурна криза капіталізму, викликана IV промисловою революцією; світова економічна криза (2020–2021 рр.), каталізатором якої є пандемія COVID-19; карантинні обмеження, що пов'язані з поширенням інфекції. Згубний вплив цієї пандемії на світову економіку, прискорення промислової революції у багатьох сферах негативно впливає на демократичний лад щодо запровадження обмежень і заборон практично в усіх країнах, зокрема, у країнах з передовою демократичною системою. Проте особливо гостро це відбилось на державах зі слабкими демократичними інституціями, перехідними та гібридними режимами.

За таких умов передбачити майбутні суспільно-політичні зміни дуже складно, тому аналіз актуальних чинників, які призводять до свого роду стану демократичної цезури, гальмування розвитку демократії та обмеження перспектив демократичного світопорядку, з'ясування можливих тенденцій розвитку, сприятиме розробленню найбільш оптимальної стратегії подолання негативного впливу сучасних викликів.

Нестабільність демократії наростає від початку нинішнього тисячоліття. З одного боку, вона переживає свій розквіт (кількість країн, які переходять до демократії, постійно зростає), з іншого – її становище та перспективи не дають підстав для оптимістичних прогнозів. Міжнародні дослідження, зокрема, організацій та аналітичних центрів, таких як Freedom House, Economist Intelligence Unit, Pew Research Center, вказують на збільшення країн, які потерпають від демократичних невдач порівняно з кількістю тих, які досягли успіхів. Починаючи з 2006 р. в усіх регіонах світу спостерігається скорочення свободи [14, с. 14]. Серед політиків лунають заяви, що ера ліберальної демократії закінчилась, а консенсус «кінця історії» 90-х поступається місцем відчаю через те, що майбутнє може належати фашизму [1].

Водночас фіксується й послаблення суспільної довіри до демократії як у країнах, які нещодавно стали на шлях демократичних перетворень, так і у тих, де ще донедавна демократія вважалась особливо стійкою. До внутрішніх чинників, які зумовлюють такі настрої, зараховують низьку соціально-економічну ефективність, патерналізм, особисту незахищеність людей і покладання на «сильну руку». Серед зовнішніх чинників – це зміна балансу сил на глобальному рівні у бік зменшення впливу високоіндустріалізованих країн із тривалими і стійкими демократичними традиціями, а також економічне зростання країн, що розвиваються (насамперед Індії) та авторитарних держав, а це лише зміцнює переконання у зростанні їхньої успішності.

Похитнулися стрижневі припущення західної політики:

– по-перше, про історичну необхідність демократії, її функціональну необхідність для капіталізму і лібералізму, відповідність неминучому етичному імперативу у соціальній еволюції. Звертають увагу на те, що капіталізм і демократія базуються на різних принципах діяльності. «Демократія обіцяє та заохочує рівність; капіталізм залежить від нерівності та заохочує її. Рівність спонукає демократію до змін; нерівність спонукає капіталізм до накопичення. Ці дві «рушійні сили нашого колективного існування» на мить були сумісними, проте зараз це не так. Демократія все ще може залежати від капіталізму, але капіталізм не залежить від демократії. Справді, парадоксально, але у цей новий період історії збереження демократії може завадити функціонуванню капіталізму» [16, с. 4];

– по-друге, про невіддільність демократії від принципів лібералізму. Наголошується на високому конфліктному потенціалі стосовно їхніх ключових політичних положень: для демократії – це спрямованість на формування однорідної ідентичності, а для лібера-

лізму – концентрація на окремій особистості. Прогнозується загострення суперечностей між лібералізмом і демократією через виклики, з якими зіткнулась ліберальна демократія та поширення неліберальної демократії (або «демократії без прав») і недемократичного лібералізму (або «прав без демократії») [10]. Аналізуючи проблеми, що пов'язані з демократичним процесом, акцентується увага на тому, що ліберальна демократія, яка тривалий час забезпечувала захист прав та інтересів кожного громадянина суспільства, поступово втрачає цю функцію;

– по-третє, про сумісність співіснування національної держави, демократії та процесів економічної глобалізації. Висновок, що неможливо водночас підтримувати демократію, національну державу й економічну глобалізацію. Нагальною стає потреба вибирати. До прикладу, щоб укріпити демократію, слід робити вибір між національною державою і міжнародною економічною інтеграцією [15, с. 71].

Аналізуючи стан класичної ліберальної демократії, англійський соціолог Колін Крауч (Colin Crouch) впроваджує поняття «постдемократія», вказуючи на перехід до формальніших концепцій та практик демократії, ослаблення суспільного контролю за урядовими інститутами поруч із посиленням впливу з боку ділових бізнес-кіл, зокрема, великих корпорацій [4]. На його думку, за фасадом сильних інститутів демократія у багатьох розвинутих країнах руйнується, вибори стають пустими ритуалами, адже по суті влада аристократична і все частіше переходить до привілейованої бізнес-еліти, як це було у недемократичні часи [4, с. 6]. Як зауважує Крауч, у сучасної людини немає відчуття необхідності боротьби за громадянські права, вона їх має, через що знижується суспільний інтерес до політики й політичної активності, «зростає нездатність сучасних громадян визначати свої інтереси» [4, с. 28], «споживач здобув перемогу над громадянином» [4, с. 49]. Роль широких мас у постдемократіях зводиться до того, щоб раз на декілька років брати участь у виборах, до того ж бути свідомими того, що найважливіші рішення ухвалюються владою, яку вони не контролюють. Політична та фінансова еліти мають більше можливостей впливати на політику уряду та робити це ефективніше за громадян.

Світова структурна криза капіталізму, економічна криза (2020–2021 рр.), каталізатором якої виступила пандемія COVID-19 та її похідні, зокрема антикоронавірусні обмеження, посилили фактичні політичні проблеми, загальмувавши поширення демократії. Реальною стала загроза нових ризиків, зокрема руйнація традиційних міжнародних економічних зв'язків та закриття внутрішніх національних ринків, безпрецедентне зниження споживання і ділової активності, переведення виробництва високотехнологічних товарів з країн, що розвиваються, до високоіндустріалізованих економік, перегляд міжнародних логістичних ланцюгів, безробіття сотень мільйонів у державах зі слабкими демократичними інституціями, перехідними та гібридними режимами. Виявилися приховані недоліки торговельно-економічних і соціальних структур, неадекватність реакцій чи невідповідність урядів у деяких країнах до боротьби з коронавірусною інфекцією (брак медичного персоналу, недостатнє фінансування системи охорони здоров'я: нестача ліжок, відділень інтенсивної терапії, апаратів ШВЛ тощо), прогалини у більшості систем соціального забезпечення, нездатність гарантувати економічний та соціальний добробут для більшості громадян (раптова і масова втрата робочих місць спричинила зростання безробіття, яке стало найбільшим з часів Великої депресії [2]) тощо. На початку були сподівання, що боротьба з коронавірусною інфекцією сприятиме міжнародній солідарності, консолідації країн, оскільки одна держава не може справитися з тими проблемами, які постали на часі, підтримає просування демократичних цінностей, активізує участь людей як громадян у політиці та громадянському житті, у захисті своїх прав і свобод

тощо. Проте держави у своїй реакції на пандемію, навпаки, продемонстрували пріоритет національного суверенітету, політичну поляризацію і бюрократизацію, що відбилась у фактичній відмові від пошуку сумісних рішень на користь закриття кордонів та експлуатації зовнішніх загроз. Національними державами були мобілізовані колосальні ресурси, спрямовані на подолання кризи та захист суспільства. Для запобігання стрімкому поширенню коронавірусної інфекції було вжито суворих санітарно-епідеміологічних заходів, через що було обмежено, повністю або частково, права і свободи громадян, зокрема права на свободу пересування, зібрання, віросповідання, слова. Були зупинені чи скасовані вибори, запроваджено обмеження на політичні протести тощо [12]. Заради безпеки люди прийняли ці обмеження навіть у найрозвиненіших демократіях світу, хоча раніше це було б неможливо. На думку Джоан Хоуї (Joan Hoey), редактора річного звіту «Індексу демократії» журналу “The Economist”, така добровільна згода мільйонів людей на обмеження їхніх прав і свобод стала найвизначнішою подією 2020 року [14].

Дослідження демонструють, що у 2020 році відбулося найбільше за останні п'ятнадцять років падіння індексу демократії і становило 5,44 бала з 10 максимальних [5]. Особливо значне падіння спостерігається у країнах Східної Європи, що пояснюється історичним минулим, слабкістю інституцій, політичною культурою. Україна посіла у рейтингу 79-е місце із 167 країн і отримала 5,81 бала та класифікацію «гібридний режим». Зросли випадки політичного зловживання силою чи владою, зокрема політичного насилля, репресій, переслідування і фізичних нападів на опозицію, залякування, арештів, контролю за інформацією, корупції, проявів етноцентризму, ксенофобії, расизму, соціальної стигматизації, дискримінаційної поведінки. На тлі пандемії коронавірусної інфекції спостерігається зміщення міжнародного балансу в бік авторитаризму і деспотії, поширюються заяви «про неповноцінність демократії» [13, с. 1], що обґрунтовують нездатність ліберальних демократій забезпечити економічний розвиток держави і низьку ефективність за умови загрози здоров'ю і життю своїх громадян.

Пандемія не лише оголила і поглибила системну економічну і соціальну нерівність, але й спричинила появу нерівності стосовно імунного статусу. Розглядається запровадження загального для багатьох розвинутих країн паспорта вакцинації, COVID-сертифіката. Зокрема, у країнах-членах ЄС така система почне працювати з 1 липня 2021 року. Документ буде містити три варіанти даних: інформацію про вакцинацію від COVID-19, негативні ПЛР-тести чи про перенесене захворювання та наявність імунітету, і буде діяти в усіх країнах ЄС [6]. Деякі країни ЄС уже запровадили такі сертифікати. Їх почали видавати у ФРН, Болгарії, Греції, Данії, Польщі, Хорватії, Чехії. З березня 2021 р. в'їзд до КНР дозволено лише іноземцям, які прищепились китайською вакциною від COVID-2019, виробленою у КНР, або мають сертифікат про вакцинацію від COVID-2019 [11].

Пропонується допускати до роботи із людьми і подорожей лише тих, хто перехворів на коронавірус та отримав «правильну» вакцину. Транснаціональні компанії, приміром, авіакомпанії “United Airlines” та “Delta Air Lines” і “Walmart”, зобов'язують нових співробітників надавати докази вакцинації від коронавірусу [9].

Проте опоненти застерігають, що ідея поділу людей на категорії матиме глибинніші соціальні, економічні та політичні наслідки. Припускається, що ті, хто не має щеплення, виступатимуть аутсайдерами, що поглибить соціальне розшарування, маргіналізує ті прошарки населення, які вже потрапили у групи ризику. Нерівність у доступі до вакцин від COVID-19 може зумовити загрозу неконтрольованості спалаху вірусу. Це призведе до ізоляції країн, які не мають доступу до вакцин.

Також зростає стурбованість щодо застосування урядами деяких країн високотехнологічного спостереження (використання даних мобільних телефонів, банківських карток, вуличне спостереження, запровадження цифрових карток імунізації тощо) за контактами і переміщенням інфікованих коронавірусом. За результатами дослідження компанії “Surfshark”, нині у наявності одна камера відеоспостереження на кожні вісім людей на Землі, а світовим лідером у сфері цифрового контролю є КНР [19]. Така ситуація посилює ризик легалізації тотального контролю і формування суспільства постійного спостереження. Навіть якщо влада і буде готова якомога швидше звернути всі системи спостереження після закінчення пандемії, залишається питання безпеки переданих і збережених персональних даних.

Водночас пандемія лише відкрито продемонструвала технології, які вже активно застосовуються у багатьох країнах останніми роками без згоди громадян, що робить ці дії з легальної точки зору сумнівними. Про загрозу «капіталізму стеження» (surveillance capitalism) застерігають представники академічної спільноти, зокрема американська соціальна психологиня Шошана Зубофф (Shoshana Zuboff), описуючи розвиток сучасної форми глобального капіталізму [21]. Авторка зазначає, що потужні технологічні компанії збирають великі масиви даних, які залишаються під час користування цифровими сервісами, і використовують їх для прогнозування й зміни поведінки користувачів відповідно до бажаних комерційних результатів. На переконання дослідниці, така інструменталізація людської поведінки для модифікації і монетизації ускладнює функціонування демократії, підриває її основи як на інституціональному рівні, так і на індивідуальному. Перетворення людини на «цифру» знищує у ній особистість. Демократія розквітає за умов свідомої та активної участі громадян у суспільному житті, а цифровий контроль позбавляє людину цього, зокрема свободи волі. Замість демократичного врядування ми отримуємо цифрове управління, за якого населення налаштовується віддалено на основі потоків поведінкових даних на отримання заздалегідь визначених алгоритмічних параметрів. Єдиний тиск «знизу» буде спрямовано на кнопки, екран гаджетів для збору даних і контролю за їхніми користувачами. У такому майбутньому демократія стане далеким спогадом, тому що більше не буде необхідності в участі, свободі волі, автономії, праві на ухвалення рішень [22].

У підсумку маємо, що нинішня хвиля кризи демократії принципово відрізняється від попередніх. Коронавірусна криза, спричинивши раптові і стрімкі зміни у всіх сферах суспільного життя, вкотре продемонструвала як «крихкість» світу, так і демократії. Узагальнення експертних і аналітичних матеріалів з різних інформаційних джерел стосовно наслідків цих змін дає змогу виокремити головні підходи до перспектив розвитку демократії у нинішніх умовах.

Поширеною є думка, що сходження на манівці від демократичного маршруту, який розпочався задовго до пандемії, триватиме. Звичайно, кожний уряд має максимально реагувати на пандемію, що вимагає значних обмежень прав, свобод і дій громадян, але, як свідчать приклади з історії, ті права, які було обмежено, дуже важко буде повернути. Влада не відмовиться від використання нових методів контролю, обмеження прав і свобод в обмін на відчуття певного ступеня індивідуальної захищеності та захисту національної території. Процес змін, спричинений боротьбою з пандемією, продовжить формувати негативний контекст, що перешкоджатиме розвитку демократії та водночас сприятиме поширенню авторитарних практик та фрагментації світу. Це вже будуть перші хвилі, які згодом можуть швидко перетворитися на цунамі, що загрожує одним ударом знищити будь-які форми демократії.

З альтернативної точки зору песимізм стосовно майбутнього демократичного світового порядку є безпідставним. По суті, «теорія модернізації» є слушною. Розвиток змінює систему цінностей, а емансипативні цінності сприяють збереженню ліберальної демокра-

тії. Карантинні обмеження – це легітимний спосіб протистояння кризі, який має чітко обмежений термін у часі та масштабах дій. Ліберальні демократії намагаються максимально не обмежувати основні права своїх громадян, роблячи ставку на їхню свідомість, а не на заборону і покарання. Як приклад, під час другої хвилі пандемії у деяких розвинутих країнах влада навіть не пішла на жорсткі обмеження і дозволила людям самостійно визначати, наскільки загрозливою для себе вони вважають той чи інший тип поведінки. У таких країнах коронакриза, навпаки, стала фактором громадянської мобілізації. Виникнення проблем можливе лише у тому разі, коли політики починають зловживати владою за надзвичайних обставин. Важливими чинниками попередження таких випадків є, по-перше, компетентність та ефективність керівників держави, розуміння того, що відбувається, здатність швидко реагувати на виклики та ухвалювати відповідні рішення, по-друге, довіра до влади і підтримка громадянським суспільством тих заходів, які уряд упроваджує для боротьби із коронавірусною інфекцією, по-третє, підтримка демократичних цінностей суспільством, політична культура. У постковідний період поступово розпочинатиметься відродження ліберальної демократії, яка неодноразово демонструвала свою здатність до оновлення.

Побуває думка, що зарано оцінювати майбутнє демократії, коли пандемія триває, проте слід відстежувати зловживання так само, як і поширення коронавірусу. Слід зрозуміти і визнати, що майбутнє зараз визначають не люди, а вірус, «поведінку» якого важко передбачити, і доки жоден прогноз не справдився. Натомість існує переконання, що ті країни, які змогли успішно протистояти пандемії й мінімізувати негативні наслідки для економіки, отримають конкурентні переваги. Країни, менш успішні у боротьбі з коронавірусною інфекцією, які змушені застосовувати додаткові засоби підтримки своєї економіки, поряд із певним позитивним ефектом можуть мати тривалі негативні наслідки.

Деякі інтелектуали говорять про новий постнеоліберальний світовий порядок. На думку фундатора і керівника Всесвітнього економічного форуму економіста Клауса Шваба (Klaus Schwab) і журналіста Тьєрі Маллере (Thierry Malleret), коронакриза продемонструвала неспроможність неоліберальної системи гнучко реагувати на виклики та ризики, які постали [17, с. 35]; надала унікальний шанс переосмислити світ на краще і запустити «велике перезавантаження», що виведе до більш справедливого майбутнього [17, с. 9]. Аналітики канадської компанії Masquare Wealth Management заявили, що традиційний капіталізм гине, світ наближається до чогось на кшталт версії комунізму. Роль праці та традиційного капіталу порівняно із цифровим капіталом різко змінюється, водночас зміна поколінь спонукає віддавати набагато більшу перевагу справедливості та підтримці, ніж свободі та вибору [20]. Відомий журналіст Daily Telegraph Амброуз Еванс-Прічард (Ambrose Evans-Pritchard) закликає «негайно прийняти соціалізм», щоб урятувати ліберальний ринковий капіталізм [7].

Певно, що розглянуті припущення напрямів трансформації демократичного порядку не виключають один одного, зокрема, можливість переходу від одного сценарію до іншого чи їхній паралельний розвиток у різних регіонах світу, залежно від когерентного балансу сил та вибраної стратегії колективних учасників. Поза переліченим, зміни, які нині відбуваються і так жваво обговорюються у колі політиків та науковців, напевне, зумовлять й інші сценарії.

Підсумовуючи, зазначимо, що «кінець історії» припускав настання нового «золотого століття» і завершення жорсткого стеження урядами за своїми прерогативами щодо громадян, але ці очікування й сподівання значною мірою не виправдалися. Велика світова структурна криза та світова економічна криза, каталізатором якої є пандемія COVID-19, карантинні обмеження призводять до масштабних трансформацій усіх сфер суспільного життя і вже гальмують поширення демократії.

Прогнозується, що наприкінці 2021 р. світова економічна криза загалом завершиться в економічно розвинутих країнах, але не вщухатиме у країнах зі слабкими демократичними інституціями, перехідними та гібридними режимами, зокрема у країнах, які розвиваються, і найменш розвинутих країнах, які є, між іншим, об'єктом вакцинної сегрегації. Це істотно посилить теперішні політичні проблеми та протиріччя, збереже обмеження, що стримуватимуть економічний розвиток, реалізацію свобод (зокрема, свободи пересування) і політичну мобілізацію, гальмуватиме поширення демократії у згаданих країнах. Найнебезпечнішою загрозою для демократичного процесу можуть стати негативні наслідки, спричинені Великою світовою структурною кризою, викликаною IV промисловою революцією. Насамперед це переведення виробництва товарів до високоіндустріалізованих економік, перегляд міжнародних логістичних ланцюгів, безробіття, формування суспільства постійного спостереження і тотального контролю.

Оцінки перспектив демократичного світового порядку різняться. Проте спільним є розуміння того, що сучасний світ перебуває у точці біфуркації, а це значить, що його подальший розвиток значною мірою залежить від акторів, як вони будуть реагувати на виклики. Країни з ефективним і компетентним урядом, якому довіряє суспільство, стануть сильнішими, інші опиняться у стані невизначеності й нестабільності. Важливим стало реальне усвідомлення, що демократія «крихка», її політичні інститути уразливі й можуть легко демонтуватися, тому їх слід підтримувати та відстоювати.

Зазначені кризи тривають, наслідки, які вони вже спричинили, поступово переходять у тенденції, а тому потребують подальшого осмислення і дослідження.

Список використаної літератури

1. Boot Max. Liberal democracy isn't dead after all. *The Washington Post*. May 15, 2018. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/liberal-democracy-isnt-dead-after-all/2018/05/14/a763cb6a-5787-11e8-858f-12becb4d6067_story.html.
2. Coronavirus Pandemic sends US jobless rate to 14,7%. *BBC*. May 8, 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/business-52591262>.
3. COVID-19 pandemic causes a global democracy slump. *The Economist Intelligence Unit's Annual Democracy Index Report*. Feb 2, 2021. URL: <https://www.eiu.com/n/covid-19-pandemic-causes-a-global-democracy-slump/>.
4. Crouch C. *Post-Democracy*. Polity Press. Cambridge. 2004. 123 p.
5. Democracy Index 2020: In sickness and in health? *The Economist. A Report by the Economist Intelligence Unit*. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>.
6. EU Digital COVID Certificate. URL: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/safe-covid-19-vaccines-europeans/eu-digital-covid-certificate_en.
7. Evans-Pritchard A. Boris must embrace socialism immediately to save the liberal free market. *The Daily Telegraph*. March 20, 2020. URL: <https://www.telegraph.co.uk/business/2020/03/20/boris-must-become-socialist-face-nationalising-entire-economy>.
8. Inglehard R. The Age of Insecurity. Can Democracy Save Itself. *Foreign Affairs*. May/June 2018. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2018-04-16/age-insecurity>.
9. Josephs L. United will require new employees to show proof of COVID vaccine, following Delta. *CNBS. Airlines*. Jun 5, 2021. URL: <https://www.cnbc.com/2021/06/05/united-will-require-new-employees-to-show-proof-of-covid-vaccine-following-delta.html>.
10. Mounk Y. *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Cambridge, MA and London : Harvard University Press, 2018. 394 p.
11. Office of the Commissioner of the Ministry of Foreign Affairs in the Hong Kong Special Administrative Region. URL: <http://www.fmcoprc.gov.hk/eng/vtc/t1860509.htm>.

12. Repucci S., Slipowitz A. Democracy under Locdaun. The Impact of COVID-19 on Global Straggle for Freedom. *Freedom House*. 2021. 34 p. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-10/COVID-19_Special_Report_Final_.pdf.
13. Repucci S., Slipowitz A. Democracy under Siege. *Freedom House*. 2021. 34 p. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-02/FIW2021_World_02252021_FINAL-web-upload.pdf.
14. Repucci S. A Leaderless Struggle for Democracy. Freedom in the World 2020. *Freedom House*, 2020. 34 p. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FIW_2020_REPORT_BOOKLET_Final.pdf.
15. Rodrik D., Subramanian A. Why Did Financial Globalization Disappoint? *IMF Staff Papers*, Vol. 56, No. 1 (March). 2009. Pp. 112–138.
16. Schmitter P. The Future of Democracy is Not What it Used to BE. 2017. 25 p. URL: https://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Schmitter/2017/THE-FUTURE-OF-DEMOCRACY_Japan-Talk.rev2.pdf.
17. Schwab K., Malleret T. COVID-19 The Great Reset Paperback. World Economic Forum. Geneva. 2020. 280 p. URL: https://www.amazon.com/gp/product/B08CRZ9VZB?ref=knfdg_R_pape_pew.
18. Sen A. Democracy as a Universal Value. *Journal of Democracy*. 10. 3 (1999). P. 3–17.
19. Surfshark. URL: <https://surfshark.com/surveillance-cities>.
20. The Australian. Conventional capitalism is dying. 2020. URL: https://www.theaustralian.com.au/subscribe/news/1/?sourceCode=TAWEB_WRE170_a_GGL&dest=https%3A%2F%2Fwww.theaustralian.com.au%2Fbusiness%2Feconomics%2Fconventional-capitalism-is-dying-macquarie-wealth%2Fnewsstory%2Fd8f95c589d453ea50a16059371c52327&memtype=anonymous&mode=premium&v21suffix=414-b.
21. URL: https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Democracy_as_a_Universal_Value.pdf.
22. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: the Fight for a Human Future at the New Frontiers of Power. Public Affairs: New York. 2019. 717 p.
23. Zuboff S. The challenge of the next decade is to make the digital century compatible with democracy. *International Science Council (ISC)*. July 13, 2020. URL: <https://council.science/current/news/the-challenge-of-the-next-decade-is-to-make-the-digital-century-compatible-with-democracy/>.

DEMOCRATIC CAESURA: THE HORIZON OF POSSIBILITIES

Olena Lavrinovich

National Transport University,

Faculty of Economics and Law, Department of Philosophy and Pedagogy

Omelyanovych-Pavlenko str., 1, 02000, Kyiv, Ukraine

Democracy has been in a contradictory state for the last two decades: on the one hand, there has been an increase in the number of countries holding free elections, and on the other – its cultural base is collapsing. This is especially true of liberal principles, weakening credibility and confidence in democracy. The global structural crisis of capitalism and the economic crisis, the COVID-19 pandemic and quarantine restrictions have become the greatest challenge to democracy, deepening its de facto contradictions, problems and risks.

The purpose of the article is to analyze the current factors that lead to the inhibition of democracy and limit the prospects of a democratic world order, as well as to clarify possible development trends. In the article the author analyzes a critical rethinking of the fundamental principles of Western politics regarding the historical and functional necessity of democracy for capitalism and liberalism, the inseparability of democracy from the principles of liberalism, the compatibility of nation-state coexistence, democracy

and economic globalization in modern philosophical discourse. The results of international research on measuring the level of democracy by well-known authoritative centers and organizations are presented and compared. The threats of deconsolidation and destabilization of democratic processes through unprecedented measures to prevent the spread of coronavirus infection, including restrictions on civil rights and freedoms, the emergence of new types of inequality in immune status, access to vaccines, risks of total control society are analyzed. An attempt is being made, based on the generalization of expert-analytical materials, to find out comprehensive approaches to the prospects for the development of democracy in the context of these challenges. It is concluded that the possible trajectories of democratic change depend on the coherent balance of power and the chosen strategy of social actors.

Key words: democracy, liberalism, caesura, democratic caesura, crisis of liberal democracy, quarantine restrictions, COVID-19 pandemic.